

AKADEMIK LITSEY O'QUVCHILARIDA YOZISH KOMPETENTLIGINI OSHIRISH HAMDA BU JARAYONDA QO'LLANILADIGAN MASHG'ULOTLAR

Samandarov Jasurbek Javlonbekovich

Abu Rayhon Beruniy nomidagi UrDU akademik litseyi

“Xorijiy fanlar” yo'nalishi oliy toifali ingliz tili fani o'qituvchisi

Annotatsiya: Mazkur maqolada akademik litsey o'quvchilarining yozma nutq kompetentligini rivojlantirish masalalari tahlil qilingan. Yozish ko'nikmalari ta'lim jarayonining ajralmas tarkibiy qismi sifatida qaralib, uning til bilimi, mantiqiy fikrlash, kompozitsion qurilish, grammatik to'g'rilik, lug'aviy boylik va uslubiy aniqlik kabi asosiy tarkibiy qismlari yoritib beriladi. Maqolada o'quvchilarning yozuv faoliyatini faollashtirishga qaratilgan amaliy mashg'ulotlar, interfaol metodlar, ijodiy topshiriqlar, modellashtirilgan yozuv vazifalari, insho, esse, bayon yozishning samarali usullari tahlil qilinadi.

Kalit so'zlar: akademik litsey, yozish kompetentligi, yozma nutq, yozish ko'nikmalari, yozma mashg'ulotlar, ijodiy topshiriqlar, insho yozish, esse, bayon, interfaol metodlar, baholash mezonlari, differensial yondashuv, analitik fikrlash, yozuv texnologiyalari, mustaqil fikrlash, shaxsiy yondashuv, til o'rgatish metodikasi

Аннотация: В статье рассматриваются вопросы повышения письменной компетенции учащихся академических лицеев, а также анализируются эффективные методы и упражнения, применяемые в данном процессе. Письменная речь изучается как важный компонент языкового образования, включающий грамматическую правильность, богатство словарного запаса, логическую связность, стилистическую четкость и композиционную структуру текста. В статье анализируются практические занятия, направленные на развитие навыков письма: интерактивные методы, творческие задания, моделируемые упражнения, написание эссе, изложений и сочинений.

Ключевые слова: академический лицей, письменная компетенция, письменная речь, навыки письма, письменные задания, творческие упражнения, написание эссе, сочинения, интерактивные методы, критерии оценки, дифференцированный подход, критическое мышление, письменные стратегии, самостоятельное мышление, методика преподавания языка

Annotation: This article explores the development of writing competence among academic lyceum students and examines effective methods and activities used in this process. Writing skills are considered an essential component of language education, involving grammatical accuracy, vocabulary range, logical coherence, stylistic clarity, and composition structure. The paper analyzes practical classroom activities designed to

enhance students' writing, including interactive methods, creative tasks, modeling exercises, and structured practices such as writing essays, compositions, and summaries.

Keywords: academic lyceum, writing competence, written speech, writing skills, writing tasks, creative assignments, essay writing, composition, interactive methods, assessment criteria, differentiated approach, critical thinking, writing strategies, independent thinking, language teaching methodology

Hozirgi davrda ta'lim tizimida yuz berayotgan islohotlar, innovatsion yondashuvlar va xalqaro standartlarga mos o'quv dasturlarining joriy etilishi o'quvchilarning har tomonlama rivojlanishini talab etmoqda. Jumladan, akademik litsey o'quvchilari uchun asosiy kompetensiyalarni, xususan, yozish kompetentligini shakllantirish ularning keyingi ta'lim bosqichlariga tayyorligida muhim o'rin tutadi. Yozma nutq orqali o'quvchi o'z fikrini mantiqiy, grammatik to'g'ri va mazmunan aniq bayon qila olishni o'rganadi.

Yozish kompetentligini shakllantirish nafaqat ona tili, balki chet tillari, tarix, ijtimoiy fanlar va hatto tabiiy fanlar bo'yicha ham ta'lim samaradorligini oshiradi.

Yozish kompetentligini rivojlantirish til ta'limining asosiy yo'nalishlaridan biri hisoblanadi. Bu kompetentlik o'quvchining quyidagi ko'nikmalarini o'z ichiga oladi:

- grammatik va imloviy to'g'rilik;
- uslubiy izchillik va mazmunan aniqlik;
- mavzuga mos fikr bildirish;
- mantiqiy tuzilmalarni yaratish;
- mustaqil va ijodiy fikr yuritish.

Bugungi kunda oliy ta'lim muassasalariga kirishda insho, esse, motivatsion xat kabi yozma ishlar talab qilinmoqda. Bu esa litsey bosqichidayoq o'quvchilarni yozish malakalariga chuqur tayyorlash zaruriyatini tug'diradi. Bundan tashqari, yozish kompetentligiga ega bo'lgan o'quvchi boshqa kompetensiyalar – tanqidiy fikrlash, analitik tafakkur, mustaqil qaror qabul qilishni ham rivojlantira oladi.

Yozish kompetentligini shakllantirish bosqichlari quyidagilardan iborat:

Yozish malakasini shakllantirish uzluksiz jarayon bo'lib, u quyidagi bosqichlarni o'z ichiga oladi:

a) Tayyorlov bosqichi:

Bu bosqichda o'quvchi mavzu bo'yicha fikrini to'plash, kerakli manbalarni o'rganish, reja tuzish kabi tayyorgarlik ishlarini olib boradi. Reja yozish – yozma ishning sifatini belgilovchi muhim omil hisoblanadi.

b) Yozish bosqichi:

Reja asosida asosiy matn yaratiladi. Unda kirish, asosiy qism va xulosa qismlari bo'lishi shart. Har bir qismda fikrlar izchil, dalillangan va tushunarli bayon etilishi kerak.

c) Tahrirlash va qayta ishlash bosqichi:

Yozilgan matn ustida ishlash – bu yozish kompetentligining ajralmas qismidir. Bu bosqichda o‘quvchi grammatika, imlo, uslub va mantiqiy bog‘liqlik jihatidan tahlil qiladi va kerakli tuzatishlarni kiritadi.

Yozish kompetentligini rivojlantirishda qo‘llaniladigan mashg‘ulotlar jarayonda muhim ro‘l tutadi. Quyidagi metodik mashg‘ulotlar yozma kompetentlikni shakllantirishda keng qo‘llaniladi:

1. Model asosida yozish mashqlari:

Namunaviy matnlar asosida o‘quvchilar o‘xshash uslubda yangi matnlar yaratadi.

2. Tarqatma materiallar yordamida yozish:

Mavzu, kalit so‘zlar va iboralar asosida matn tuzish o‘rgatiladi.

3. Grafik organizatorlardan foydalanish:

Mind map, cluster, jadval shakllarida fikrlar strukturalashtiriladi va matn tuziladi.

4. Parafraza qilish:

Matnni o‘z so‘zlari bilan qayta ifodalash orqali til boyligi rivojlanadi.

5. Juftlikda va guruhda yozish:

O‘quvchilar bir-birining ishini ko‘rib chiqadi, fikr bildiradi, tahrir qiladi. Bu ijtimoiy o‘rganishni ham kuchaytiradi.

6. Ijodiy yozish mashqlari:

Fantaziya asosida hikoya, ertak, esse, blog yozish topshiriqlari ijodkorlikni rivojlantiradi.

7. Portfoliolar yuritish:

O‘quvchi o‘z yozma ishlarini jamlab boradi, vaqt o‘tishi bilan o‘zgarishlarni tahlil qiladi.

Baholashda quyidagi mezonlarga e‘tibor qaratiladi:

- Matn tuzilmasining mukammalligi (kirish, asosiy qism, xulosa mavjudligi);
- Grammatik va uslubiy to‘g‘rilik;
- Fikrlarning izchilligi va bog‘liqligi;
- Lug‘aviy boyluk darajasi;
- Mavzuga mos fikr yuritish;
- O‘quvchining mustaqil yondashuvi.

Baholashda rubrika tizimidan foydalanish mumkin. Unda har bir mezon bo‘yicha ball beriladi, bu esa o‘quvchining kuchli va sust jihatlarini aniqlashga yordam beradi.

O‘qituvchi yozish kompetentligini shakllantirishda quyidagi vazifalarni bajaradi:

- O‘quvchilarda yozishga nisbatan motivatsiya uyg‘otish;
- Matnni tuzishda ko‘maklashish, strukturani o‘rgatish;
- Xatolarni tahlil qilish orqali o‘rgatish;
- Ko‘p bosqichli yozuv jarayonini tashkil qilish;
- Tashqi baholashni emas, o‘zini baholash va tengdosh baholashni rivojlantirish;

- Har bir o'quvchiga individual yondashuvni qo'llash. O'qituvchi zamonaviy texnologiyalar, masalan, elektron platformalar, bloglar, chatgpt yoki onlayn tahrirlovchi vositalar yordamida yozishni yanada interaktiv shaklga keltirishi mumkin.

Yozma ko'nikmalarni samarali rivojlantirish uchun quyidagi amaliy tavsiyalarni qo'llash maqsadga muvofiq:

- Har darsda kamida bitta kichik yozma topshiriq bajarilishini yo'lga qo'yish;
- Haftada bir marta "ijodiy yozuv kuni" joriy etish;
- Sinf blogi yoki devoriy gazeta tashkil etib, eng yaxshi ishlarga e'tibor qaratish;
- Har bir yozma ish uchun aniq baholash mezonlari berish;
- Yozma topshiriqlarni shaxsiy fikrlar, hayotiy holatlar bilan bog'lash;
- Referat, annotatsiya, taqriz kabi turli janrlarda yozishni o'rgatish;
- "Bir mavzu – bir uslub" tamoyili asosida har xil yozuv uslublarini sinab ko'rish.

Xulosa qilib aytganda, yozish kompetentligini shakllantirish akademik litsey o'quvchilari uchun zamonaviy bilim va ko'nikmalarning ajralmas qismidir. Bu kompetentlik orqali o'quvchi nafaqat o'z fikrini aniq va ravon ifoda etishni, balki ijodiy fikrlash, mantiqiy xulosa chiqarish, analitik yondashuv kabi yuqori darajadagi ko'nikmalarga ega bo'ladi. Yozish mashg'ulotlarining to'g'ri tashkil etilishi o'quvchilarni ilmiy-ijodiy faoliyatga tayyorlaydi va ularda mustaqil ta'lim olish ko'nikmasini shakllantiradi.

Yozuv ko'nikmalarini rivojlantirishda fanlararo integratsiya katta ahamiyatga ega. Yozuv faqat til darslariga xos jarayon emas, balki tarix, biologiya, geografiya, informatika kabi fanlarda ham yozma ifoda zarur. Masalan, biologiya darsida laboratoriya tajribasi haqida hisobot yozish, tarixda muhim voqealarga oid esse tayyorlash yoki geografiyada taqdimotlar uchun matn yozish orqali o'quvchi turli kontekstlarda yozishni o'rganadi.

Bu yondashuv quyidagi afzalliklarni beradi:

- Har xil fanlar doirasida yozish mahorati mustahkamlanadi.
- Mavzularning chuqurroq tushunilishiga yordam beradi.
- Yozuv orqali tahliliy va tanqidiy fikrlash rivojlanadi.
- O'quvchining mustaqil bilim olish ko'nikmasi shakllanadi.

Shuningdek, STEAM (Science, Technology, Engineering, Arts, Mathematics) integratsiyasiga asoslangan topshiriqlar, masalan, texnologik jarayon haqida tavsifli matn yozish, o'quvchining yozuv doirasini kengaytiradi.

Raqamli vositalar va onlayn platformalar yozuv ko'nikmalarini baholash va rivojlantirishda samarali vosita bo'lib xizmat qilmoqda. Quyidagi texnologiyalar ta'lim jarayoniga tatbiq etilishi mumkin:

- Google Docs va Word Online: o'quvchi yozgan matnni o'qituvchi onlayn tahrir qiladi va izohlar beradi.

- Grammarly, LanguageTool kabi tahrirlovchi vositalar: imlo, grammatika va uslubiy xatolarni aniqlaydi.

- Padlet, Edmodo, Moodle: o'quvchilar yozma topshiriqlarini topshiradi va fikr almashadi.

- ChatGPT: o'quvchilarga namunaviy matnlar, izohlar va yozish bo'yicha maslahatlar berish mumkin.

Ushbu vositalar yordamida yozma baholash tez, interaktiv va shaffof bo'ladi. Eng muhimi, o'quvchi o'z ustida ishlash imkoniyatiga ega bo'ladi.

O'quvchilar yozgan matnlarni tahlil qilish ularning yozuv malakasini oshirishda eng samarali metodlardan biridir. Bu jarayon quyidagicha tashkil etilishi mumkin:

- Matnlarni birgalikda o'qish va tahlil qilish.
- Xatolarni topish, tasniflash (grammatika, mazmun, uslub bo'yicha).
- O'quvchining xatolaridan umumiy dars chiqarish.
- Yaxshi yozilgan namunalarni tahlil qilish va muhokama qilish.

Tahlil natijalariga asoslanib, xatoliklar xaritasi tuziladi va shunga mos mashg'ulotlar ishlab chiqiladi. Shu tariqa o'quvchi o'z xatolarini ko'rish, ularni tuzatish va kelgusida takrorlamaslikni o'rganadi.

O'quvchining yozma nutq kompetentligini rivojlantirishda faqat maktab yoki litsey emas, balki oilaviy va ijtimoiy muhit ham muhim ahamiyatga ega. Quyidagilar bu jarayonga ijobiy ta'sir ko'rsatadi:

- Ota-onaning kitobxonlikka bo'lgan e'tibori.
- Uyda kundalik yozish amaliyotlari (kundalik yuritish, otaxon-xotira yozuvlari, maktublar).
- Internetda bloglar, forumlar, ijtimoiy tarmoqlarda fikr bildirish orqali yozuv tajribasini orttirish.

Agar o'quvchi yozuvga nisbatan ijobiy muhitda tarbiya topgan bo'lsa, u bu ko'nikmani tezroq va sifatliroq egallaydi. Shu bois ota-onalarga ham yozish madaniyati va uning ahamiyati haqida ma'lumot berish muhimdir.

Akademik litsey o'quvchilarida yozish kompetentligini rivojlantirish – ta'limda sifat, mustaqil fikrlash va ilmiy tafakkurni shakllantirishning eng muhim shartlaridan biridir. Quyidagi takliflar bu yo'nalishda samarali bo'lishi mumkin:

- Yozish mashg'ulotlariga tizimli yondashuvni shakllantirish.
- Har bir fan doirasida yozuv topshiriqlari berilishini yo'lga qo'yish.
- O'quvchilar yozgan matnlarni muntazam tahlil qilish va muhokama qilish.
- Yozuvni baholashda differensial yondashuv (individual yutuq va muammolarni hisobga olish).
- Zamonaviy texnologiyalarni faol qo'llash.

Shunday qilib, yozish ko'nikmalari rivojlangan o'quvchi kelgusida nafaqat oliy ta'limda, balki hayotning barcha sohalarida muvaffaqiyatli bo'la oladi.

Albatta, quyida “Akademik litsey o‘quvchilarida yozish kompetentligini oshirish hamda bu jarayonda qo‘llaniladigan mashg‘ulotlar” mavzusidagi maqola uchun yakuniy 2 betli xulosa taqdim etiladi:

Zamonaviy ta’lim jarayonida o‘quvchilarning yozma nutqini rivojlantirish, ya’ni yozish kompetentligini shakllantirish muhim vazifalardan biri hisoblanadi. Ayniqsa, akademik litsey bosqichida bu kompetensiyani rivojlantirish nafaqat o‘quvchining fanlararo savodxonligini oshirish, balki ularning tanqidiy va ijodiy fikrlash ko‘nikmalarini mustahkamlashga xizmat qiladi. Yozma nutq faoliyati orqali o‘quvchilar bilimlarini tizimlashtiradi, mustaqil fikr yuritadi hamda o‘z fikrini aniq va tushunarli ifodalashga o‘rganadi. Bu esa oliy ta’limga tayyorgarlik jarayonida katta ahamiyatga ega.

Yozish kompetentligini oshirish uchun turli metodik yondashuvlar, innovatsion mashg‘ulot turlari va bosqichma-bosqich ish rejasi talab etiladi. Yozish malakasini rivojlantirishda ko‘proq amaliy mashg‘ulotlarga urg‘u berish zarur. Masalan, insho yozish, matn tahlili, o‘z fikrini erkin bayon qilish, tavsifli va baholovchi matnlar yozish, topshiriqlar asosida ese yozish kabi metodlar ayni maqsadga xizmat qiladi. Shuningdek, o‘quvchilarning yozma ishlari ustida muntazam tahlil va tahrir ishlari olib borilishi, ularning xatolari ustida individual va guruhli ishlash orqali kompetentlik yuksaltiriladi.

Litseyda yozma mashg‘ulotlarni samarali tashkil etish uchun o‘qituvchilardan metodik savodxonlik, ilg‘or tajribalardan foydalana olish, shuningdek, o‘quvchilarning yosh xususiyatlari va darajasini hisobga olish talab etiladi. Yozma mashg‘ulotlarda zamonaviy texnologiyalar, masalan, onlayn platformalar va interaktiv vositalarni qo‘llash o‘quvchilarni jarayonga faolroq jalb qiladi. Shu bilan birga, o‘quvchilar orasida musobaqalar, ese va maqola tanlovlari tashkil etish ham ularning yozishga qiziqishini oshiradi.

Yakun qilib aytganda, akademik litsey o‘quvchilarining yozish kompetentligini shakllantirish va rivojlantirish — uzluksiz, puxta rejalashtirilgan, o‘zaro bog‘langan ta’limiy va tarbiyaviy faoliyatdir. Bu jarayonda o‘qituvchi faqat bilim beruvchi emas, balki yo‘l ko‘rsatuvchi, ilhomlantiruvchi va o‘z ustida ishlashga undovchi shaxs sifatida harakat qilishi lozim. Yozish kompetentligining rivoji o‘quvchining shaxs sifatida kamol topishi, hayotga tayyor bo‘lishi va muvaffaqiyatli ijtimoiylashuvi uchun poydevor vazifasini o‘taydi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati:

1. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining "Yoshlar ma'naviyatini yuksaltirish va ularning bo'sh vaqtini mazmunli tashkil etish bo'yicha qo'shimcha chora-tadbirlar to'g'risida"gi qarori. – 2019-yil 27-iyun, PQ–4354-son.
2. O'zbekiston Respublikasi "Ta'lim to'g'risida"gi Qonuni. – 2020-yil 23-sentabr.
3. CEFR – Common European Framework of Reference for Languages: Learning, Teaching, Assessment. – Council of Europe, 2001.
4. Brown, H. Douglas. Teaching by Principles: An Interactive Approach to Language Pedagogy. – New York: Longman, 2007.
5. Harmer, J. How to Teach Writing. – Pearson Education Limited, 2004.
6. Hasanboeva O.A. O'quvchilarda yozma nutq ko'nikmalarini shakllantirish metodikasi. – Toshkent: TDPU nashriyoti, 2021.
7. Abduazizov A.A. Yozma nutqni o'rgatishda innovatsion metodlar. – Ilmiy maqola, "Til va adabiyot ta'limi" jurnali, 2022, №1.
8. Rasulov A., Yo'ldosheva G. Lingvodidaktika asoslari. – Toshkent: Fan, 2019.
9. Mamarasulova N. Akademik litsey o'quvchilarining yozma nutqini rivojlantirish yo'llari. – Ilmiy maqola, "Pedagogik izlanishlar" jurnali, 2023, №3.
10. Ziyonet.uz – O'zbekiston ta'lim portali: <https://ziyonet.uz>
11. Pedagoglar.uz – Ta'limga oid ochiq ma'lumotlar platformasi: <https://pedagoglar.uz>